

#### 7.4. OPBOUWERS ZIJN WIJ

---

#### HET FEESTPALEIS VOORUIT 1913 - 1985.

---

In het Feestpaleis Vooruit te Gent liep tot 19 juli een tentoonstelling over het gebouw en zijn geschiedenis, dit ter gelegenheid van de restauratie van de grote theaterzaal. Deze tentoonstelling, met geleid bezoek aan de oude rode ruïne, vormde een interessante aanvulling voor wie in de Sint-Pietersabdij in de affichetentoonstelling 'De Rode Verleiding' de herinnering aan het socialistisch verleden opzocht. Hieronder geven we een korte historische synthese over het gebouw.

"Den socialistischen Tempel der Muzen", "Eene grootse Volksschouwburg", "Een Paleis van den Arbeid" : de bouwers van het Feestlokaal Vooruit (1910-1914) vonden geen woorden genoeg om de laatste grote schepping van het Gentse socialisme vóór de Eerste Wereldoorlog te omschrijven.

De bouw van het Feestlokaal was de volmaakte bekroning van politieke én economische opgang van de socialistische beweging in Gent, "Het Vlaamse Manchester". De coöperatieve beweging (Vooruit, 1881) leverde de financiële onderbouw voor dit en andere "stoute gedachten". Vanaf 1900 was haar 'take-off' voorbij. De inhuldiging van de grote magazijnen "Ons Huis" op de Vrijdagmarkt (1902), experimentele produktiecoöperaties o.a. De Verenigde Wevers, 1904, in 1910 tot Naamloze Vennootschap omgevormd, luidden een nieuwe fase in. Men wilde het kapitalisme met eigen wapens bestrijden : in 1913 kwam de Belgische Bank van de Arbeid tot stand, die twintig jaar lang voedsel zou geven aan die gedurfde droom.

Tijdens de eerste kwarteeuw van haar geschiedenis had Vooruit reeds een intense aankoop- en bouwpolitiek gevoerd. Markante data zijn de aankoop van de centrale magazijnen op de Kartuizerlaan (1886), de vestiging van een moderne industriële bakkerij aan de Nijverheidslaan (nu Nieuwe Vaart, 1889), de

coop-magazijnen aan de Vrijdagmarkt (1894, na een brand in 1897 heropgebouwd als Ons Huis, 1899-1902), de oprichting van een coöperatieve weverij in de Metselaarsstraat (1902-1903), de bouw van een brouwerij in de Dahliastraat (1907), de suikerij- en chicoreifabriek "De Zon" in de Fuchsiastraat (1907).

Het socialisme leefde echter niet bij brood alleen : een gans net van socioculturele verenigingen bloeide op, en moest de basis worden van een rode tegencultuur, want "kennis zal u redden" en "kunst veredelt". Die werking had behoefte aan ruimte om zich te ontplooien, ruimte die middenstand en burgerij de rooie rakkers niet gunde, want "het blijven rode honden, al blaffen ze mooi".

In 1896 was in de Bagattenstraat een Feestlokaal ingericht, voorheen de zetel van de burger-koorzangmaatschappij "Société Royale des Choeurs". De "mannen van het Garrenplaatske" (waar Vooruit in 1881 gesticht was), hadden het ver geschopt : trots droegen ze de afbeeldingen van hun gebouwen mee in 1-meistoeten en huldeoptochten, zoals in 1906.

Tot 1914 zou het Feestlokaal in de Bagattenstraat een centrale rol vervullen als onderkomen voor de talloze socialistische initiatieven op cultureel vlak : het omvatte een café met daarachter een toneel- en concertzaal, als ook een grote tuin met een muziekkiosk en ruimte voor drieduizend toeschouwers ! 's Zondags werden er(reeds vóór '14) filmvoorstellingen gegeven. Al gauw bleek het echter te klein voor de aanzwellende socialistische stroom : de grote meetings bij verkiezingen en stakingen moesten doorgaan in de 'Valentino' op de Kuiperskaai of in de 'Skating-ring' (een rolschaatsbaan). Vader Anseele en andere coöperatieve bouwheren speelden reeds lang met de gedachte van "eene grootsche Volksschouwburg". Begin 1910 stond de ingang van de Bagattenstraat op instorten. Het oude Feestlokaal bleef wel geruime tijd verder functioneren doch niet steeds in socialistische handen : in 1917 werd het gebruikt als triëringscentrum voor de door de Duitse bezetter opgeëiste "Zivilarbeiter", zoals de Gentse socialistische metaalbewerker Jozef

Volckaert in zijn herinneringen vertelt. Na 1918 bleef het de plaats waar partijbanketten en kleinere feestelijkheden doorgingen. In de crisisperiode van de dertiger jaren werd het door de Coop, die in financiële moeilijkheden zat, verkocht, tot groot verdriet van Anseele en de oude garde. Na de oorlog vestigde er zich een autobedrijf : traphal en koer werden functioneel aangepast.....

Vijftien jaar na de aankoop was het Feestlokaal in de Bagattenstraat dus te klein geworden, en al dat zingen en springen had het op de rand van het instorten gebracht....  
 Vandaar dat Vooruit in oktober 1910 in de Sint-Pietersnieuwstraat een oud herenhuis uit 1740 aankocht en aanpalende huizen met een totaal oppervlak van 2.474 m<sup>2</sup>, op gronden die ooit nog aan de monniken van de Sint-Pietersabdij hadden behoord. Het herenhuis kostte aan de coop, die in dat jaar een slordige 200.000 frank winst maakte, 115.000 frank (later, na voltooiing van het Feestlokaal, werd de kadastrale waarde op 300.000 frank geschat). Ter vergelijking : een geschoold arbeider had in die tijd een jaarinkomen van 2.000 frank. Liberale en katholieke kranten schreeuwden om ter luidst over de 'zinloze prestigepolitiek' van de socialisten, die als tegenargument verwezen naar de bouw van een bisschoppelijk Seminarie te Gent. De totale kostprijs van het Feestlokaal zou twee miljoen frank bedragen, tien jaar coöperatieve winst dus.

Daarmee strekte de "socialistische dode hand" in Gent zich uit over een 60.000 m<sup>2</sup>, verspreid over dertig straten, met een totale kadastrale waarde van het voor die tijd niet geringe kapitaal van twee miljoen frank. (Naast de reeds vermelde gebouwen, waren er talloze kruidenierswinkels en apotheken, en wijklokalen-volkshuizen op de Heuvelpoort, de Antwerpse Steenweg, de Meibloemstraat, Meulesteedse Steenweg, ..., plus de weverijen en spinnerijen op de Vliegtuiglaan en de Groendreef).

De term "socialistische dode hand" komt uit het vocabularium van tegenstanders die de socialisten verweten (ten onrechte) een verwervingspolitiek te voeren zoals de middeleeuwse abdijen, die testamenten vervalsten (met een "dode hand" getekend dus) om hun bezit te vergroten. Uiteraard verwierf het



### OPBOUWERS ZIJN WIJ !!

Het 'zegevierend socialisme' richt monumenten op ter ere van de bouwers van de 'Paleizen van de Arbeid'.

In 1948 werd aan de achterzijde van het Feestpaleis Vooruit het monument Anseele onthuld. Vandaar het Gents volksgezegde :

"Hij stoat mee zeine rugge noar de Veuroat, ên mee zein hand weist hij noar 't Capitoal."

socialisme niet op die wijze zijn klein imperium : tenslotte was alles in 1881 begonnen met een lening van drieduizend frank, door de Broederlijke Wevers aan Vooruit zonder interest verleend. Maar in 1913, bij de Wereldtentoonstelling in Gent, in het Sint-Pietersaalstkwartier, kon men in het paviljoen van Vooruit trots een maquette tonen met de verwezenlijkingen van Vooruit. 1913 was een topjaar : de bouw van het Feestlokaal, Anseele die Eerste Schepen der Stad Gent werd, de aanwezigheid op de Wereldtentoonstelling, de oprichting van de Bank van de Arbeid, de indrukwekkende algemene staking in april, dit alles bekroonde de vooroorlogse opgang van het Gents socialisme.

Geldschieter was dus S.M. Vooruit, als architect deed men beroep op Ferdinand Dierkens (1856-1938).

Dierkens, zoon van een timmerman, studeerde tot 1882 aan de Koninklijke Akademie voor Schone Kunsten te Gent. Hij was een absolute tijdgenoot van Vader Anseele (eveneens in 1856 geboren) : in de jaren 1899-1902 voltooit hij zijn eerste groot project voor de socialistische beweging : Ons Huis op de Vrijdagmarkt. Ook de oude bakkerij op de Nijverheidslaan zou door hem ontworpen zijn, alsook de Katoenspinnerij en de Vlasspinnerij van de socialistische Bank van de Arbeid, respectievelijk op de Vliegtuiglaan en de Groendreef, de suikerfabriek van Vooruit in de Fuchsiastraat en het Volkshuis op de Antwerpse Steenweg (1912).

De stijl van Dierkens wordt als eclectisch omschreven, in tegenstelling tot de zuivere Art-Nouveau stijl die Victor Horta toepaste bij het "Maison du Peuple" te Brussel. Volgens Hendrik de Man, in zijn "Herinneringen", werd dit eclectisme echter direct gestimuleerd door de smaak van de Gentse coöperatieve beheerders, en genoot het ook grotere bijval bij de toenmalige arbeidersaanhang dan de stijlgebonden ontwerpen van Horta. In de tussenorlogse periode zouden andere architecten in dienst van de Gentse socialisten treden : de meer gekende Oscar Van de Voorde die het gebouw van de Belgische Bank van de Arbeid in de Voldersstraat ontwierp (waar nu de Registratie der Domeinen is gevestigd) en Ferdinand Brunfaut die de nieuwe gebouwen van S.M. Het Licht in de Sint-Pietersnieuwstraat tekende, stijlexpressie van de "Nieuwe Zakelijkheid".

De namen van de socialistische bouwwerklieden die het Feestlokaal oprichtten kennen we niet : het is zoals in Berthold Brechts klacht over de eenzijdigheid der geschiedenis, die enkel aandacht besteed aan grote namen, "Wie bouwde Thebe met de vele torens"... Omstreeks de eeuwwisseling experimenteerden haast alle socialis- tische beroepsorganisaties met productiecoöperaties : schrijn- werkers, drukkers, sigarenmakers, smeden, - zelfs de dokwerkers die zwoeren "niet langer te werken voor luie heren, maar liever hun werk zelf te beheren" - en last but not least de legendari- sche Broederlijke Wevers. Na een mislukte staking in de bouw, in 1898, richtten uitgesloten stakingsleiders, onder impuls van Karel Bontinck, sekretaris van het Socialistische Bouwvakkers- syndikaat, de S.M. De Vereenigde Bouwwerklieden op : Ons Huis was hun eerste grote schepping. Geregeld verschaffen ze werk aan een 100-150 vakgenoten : de verschillende creaties van S.M. Vooruit vóór 1914 waren hun werk. Voor S.M. De Goede Werkmans- woning bouwden ze verscheidene sociale woningen.

Aan het Feestlokaal werkten gedurende drie jaar 30 à 40 samen- werkende bouwwerklieden : andere socialistische stielmannen, (smeden, schilders, plafonneurs, sculpteurs) deden de rest. Vrij weinig moest in aanbesteding worden gegeven (bvb. de ver- warming). Tijdens de werken vinden we wel neerslag in coöpera- tieve verslagboeken van eisen die de bouwvakkers stelden aan Vooruit : zo eisten en verkregen ze dat het minimumloon in de stadsdiensten (de socialisten zetelden sinds 1909 in het sche- pencollege) voor hun van toepassing was.

In de twintiger jaren fusioneerden de Vereenigde Bouwwerklie- den met een privé-aannemer tot N.V. De Gentsche Bouwwerken, die nu een eigen steenbakkerij uitbaatte.

Zo ging het originele coöperatieve karakter verloren, een trend die we ook bij andere socialistische produktiecoöperaties vast- stellen.

De bouw van het Feestlokaal ondervond allerlei moeilijkheden : een eerste probleem was het nivelleren van de helling naar de Schelde toe, hetgeen met de hulp van de socialistische senator en aannemer in baggerwerken Emiel Coppieters werd opgelost. De algemene werkstaking voor algemeen stemrecht in april 1913 ver- traagde ook enigszins de werken.

Alle moeilijkheden samen maakten dat het Feestlokaal slechts zijn voltooiing naderde bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog. Groots opgezette openingsfeesten in augustus '14 konden wegens de krijgoperaties niet doorgaan.

De organisatie van tentoonstellingen, concerten of feesten moesten tijdens de oorlog dienen als surrogaat voor de min of meer verboden politieke aktie. Volgens Avanti's beschrijving werd het Feestlokaal een echte "haven in een harteloze wereld".

Maar in 1917 eisten de Duitsers het Feestlokaal op : aan hun aanwezigheid wordt nog herinnerd door sommige opschriften in de kelder.

Tussen beide wereldoorlogen werd het Feestlokaal het kloppend hart van de Gentse socialistische beweging : in stoeten, op tentoonstellingen zoals de EICOS, in 1924 te Gent gehouden (Exposition Internationale de la Coopération et des Oeuvres Sociales), bij verkiezingen, werden maquettes en afbeeldingen van het Feestpaleis en andere gebouwen getoond en megedragen.

Daar werd in 1925 de grootste kieszege in de geschiedenis van de beweging gevierd, toen de socialisten te Gent meer dan 40 % der stemmen verwierven : het Feestlokaal zelf werd trouwens als elektoraal argument gebruikt, om het "verschil" met de bescheiden liberale en katholieke instellingen aan te duiden..... Ook nog in 1929 toont een verkiezingsaffiche onder de veelzeggende titel "Opbouwers zijn wij" het Feestlokaal in een mozaïek van Volkshuizen uit gans België. De socialisten zagen zich graag als 'opbouwers' die "steen voor steen een muur tegen de reactie opwierpen".

In het Feestpaleis gingen ook de grote meetings en stakingsvergaderingen door (zoals in juni 1936). En elke 1-meistoet of optocht maakte een omweg langs de Bagattenstraat. Haast alle socialistische cultuurverenigingen hadden er hun zetel, de cinema ging door voor één der best ingerichte van de stad.... En men vertelt, al hoort dit tot de romantiek rond het gebouw, dat in de kelders het antifascistische Militie Arbeidersverweer schietoefeningen hield....

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het een Duits 'Soldatenheim', met alles wat de krijgsman voor zijn rust behoeft : de cinema werd "Soldatenkino", waar U.F.A.-prenten als de Jood Suss werden gedraaid, naar het schijnt was er zelfs een bordeel gehuisvest. Toen de weerstanders bij de bevrijding de hakenkruisen verwijderden, werd "Vooruits Theatre" het ontspanningscentrum van de geallieerden, die de Gentse haven voor oorlogsdoeleinden benutten : Café Québec, waar de N.A.A.F.I. (Navy, Army, Air Force Institute ), de ontspanningscompagnie van de geallieerde, vooral Canadese troepen, gehuisvest was.

In 1952 verkocht Vooruit haar magazijnen op de Vrijdagmarkt aan A.B.V.V. en Bond Moyson. Met de opbrengst (een slordige drie miljoen frank) werd de herstructurering van het Feestlokaal aangevat. Het aanvankelijk project van Geo Bontinck (eveneens architect van het E.G.W.-propagandacentrum aan het Zuid, gebouwd onder het liberaal-socialistische schepencollege 1952-1958) was het ombouwen van de 'Volksschouwburg' tot één grootwarenhuis, met slechts minimale ruimte voor sociokulturele activiteiten. Omwille van de hoge kost ging dit project niet door : slechts de zijvleugel werd als coop-magazijn herbouwd.

Het Feestlokaal borduurde verder op het klassieke patroon. Door de opkomst van de welvaartstaat en een nieuwe vrijetijdscultuur werd het traditionele socialistische verenigingsleven aangevrenten. Op politiek en syndicaal vlak leek de socialistische beweging in de zestiger en zeventiger jaren te stagneren. Kiezers- en ledenpubliek volgden de verouderingstrend bij de bevolking, de stad Gent kende een negatieve demografische evolutie. De eens zo machtige Coop was niet meer in staat nieuwe "stoutse" projecten te realiseren.....

Belangstelling voor oude monumenten, ook uit het industriële tijdperk, een nieuwe tegencultuur vooral bij jongeren en een geest van progressieve openheid zijn elk bronnen geweest naar de huidige vernieuwing toe. Een tentoonstelling in de herfst van '81 ging de heropening in september '82 vooraf : ooit een bolwerk waar geminachte arbeiders enkele uren van rust en toekomstdromerij vonden, wordt het trotse Rode Steen een nieuwe schakel in een veranderend sociaal, politiek en cultureel



tijdsbeeld. Opmerkelijk is wel dat dit samenvalt met een electorale heropgang van het Gentse socialisme.

De historische belangstelling voor de architecturale overblijfselen van de socialistische beweging door André Mommen denigrerend de "nostalgie van de volkshuizen" genoemd, is sterk aan het groeien. Zie : Maurizio degli Innocenti, *Le case del popolo in Europa dalle origini alla seconda guerra mondiale*. Firenze, Sansoni, 1984. (neerslag van een internationaal colloquium te Siena, waarin ook een bijdrage over het Feestlokaal Vooruit).

In 1984 verscheen eveneens op initiatief van de Franstalige cultuurgemeenschap : "Architecture pour le Peuple . Maisons du Peuple. Belgique, Allemagne, Autriche, France, Grande-Bretagne, Italie, Pays-Bas, Suisse". (Brussel, 1984). Dit rijkelijk geïllustreerde werk bevat m.i. één kapitaal gebrek : vanuit een communautaire filosofie wordt wat betreft België enkel een inventaris voor Brussel en Wallonië gemaakt. Aangezien de bouw der volkshuizen tot de 'unitaire periode' behoort valt dit te betreuren : 'Le Voyage au pays des maisons du peuple' begint anderszijds met een beschrijving van het Gents model waarin zonder exacte bronvermelding de gegevens uit onze vroegere publicatie (*Feestpaleis Vooruit*, 1981) worden overgenomen. Annick Brauman, mede-auteur van dit werk publiceerde reeds eerder over Victor Horta en de relatie tussen Art-Nouveau en socialisme (Zie : *Art-Nouveau-België*, Brussel, Paleis voor Schone Kunsten, 1980, pp. 80 e.v.). Naast de bijdragen van Annick Brauman, behandelt Lieske Tibbe een andere schakel tussen Art-Nouveau en socialisme : Henry Van de Velde (zie : Tibbe, Lieske - *Art-Nouveau en socialisme : Henry Van de Velde en de Parti Ouvrier België*, Amsterdam, 1981), waarin m.i. ten onrechte wordt gesteld dat het voornamelijk een 'anarchistische stroming' in de B.W.P. was die open stond voor nieuwe kunstrichtingen. Men vergeet al te vlug dat het hier om een elitair "Edel-Anarchismus" gaat, dat weinig te maken had met het militante maar marginale sociaal-anarchisme of anarchosyndikalisme buiten de partij, maar eerder affiniteiten met het Brusselse radikaal-liberalisme vertoonde. Men staart zich blind op de top- en salon-

relaties tussen B.W.P.-politici en beroemde architecten om dan tot generaliserende uitspraken over "de" relatie tussen architectuur (en bij uitbreiding Kunst) en "het" socialisme te komen. Een diepgaande studie van de architecturale smaak en voorkeur van 19e-eeuwse burgers en patroons zou een belangrijke relativering zijn voor de theorie van de veronderstelde onachtzaamheid van "de" socialisten t.o.v. nieuwe kunst- en bouwrichtingen.

In volgende bijdragen in A.M.S.A.B.-Tijdingen zullen we trachten een volledig beeld te geven van het socialistische gebouwenpatrimonium uit de klassieke periode en ook dieper ingaan op de geschiedenis van de samenwerkende bouwwerklieden.

Guy VANSCHOENBEEK.